

Toruń, 8 IX 2020 r.

dr hab. Anna Gęsicka, prof. UMK
Instytut Literaturoznawstwa UMK
Katedra Literaturoznawcza Filologii Romańskiej
ages@umk.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Bogusławskiej

L'espace dans le roman néogothique d'expression française de la seconde moitié du XXe

siècle, napisanej pod kierunkiem dr hab. Katarzyny Gadowskiej, prof. UŚ,

Katowice 2020, ss. 249.

1. Temat i struktura pracy

Pani mgr Aleksandra Bogusławska w swojej rozprawie zajęła się zagadnieniem przestrzeni we francuskojęzycznej powieści neogotyckiej drugiej połowy XX wieku. Przestrzenność jest czynnikiem wyraźnie naznaczającym czy nawet warunkującym konstrukcję obrazu świata przedstawionego we wszelkiego typu narracjach. Literacka problematyka przestrzenna stanowi więc wdzięczne pole badań, a Andrzej Borowski pisze wręcz: „przestrzeń jest [...] „żywołem” historyka literatury w stopniu nie mniejszym niż jest nim czas [...]”¹. Badaniu tej kwestii, jak wiadomo, poświęcono wiele inspirujących studiów i zaproponowano rozmaite podejścia metodologiczne, których ciekawe podsumowanie proponuje Antje Ziethen w artykule *La littérature et l'espace*².

Przedmiotem rozważań pani Aleksandry Bogusławskiej, sformułowanym najpierw w sposób dość ogólny jako „problematyka przestrzeni” (*Introduction*, s. 7), są konwencje konstruowania przestrzeni w neogotyckich powieściach ze szczególnym uwzględnieniem funkcji, jakie pełnią poszczególne jej aspekty określające cechy gatunku: nadnaturalność, strach czy groza, kontakt ze złem, powtarzające się schematy aktancjalne (s. 10, 247). Ważną perspektywą badawczą w ujęciu pani A. Bogusławskiej jest porównawcze odwoływanie się w analizie do modeli gatunkowych z różnych faz jego rozwoju. Przywołani zostają autorzy, którzy zapoczątkowali w XIX wieku ten typ literatury, a ich teksty również poddawane są okazjonalnej

¹ Andrzej Borowski, *O przestrzeni literatury (w sprawie problemów przestrzennych życia literackiego doby staropolskiej)*, „Teksty : teoria literatury, krytyka, interpretacja” nr 6 (42), 1978, s.14, [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_\(42\)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_\(42\)-s13-45/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_\(42\)-s13-45.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_(42)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_(42)-s13-45/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1978-t-n6_(42)-s13-45.pdf), dostęp: 28 IX 2020.

² Antje Ziethen, *La littérature et l'espace*, „Arborescences”, nr 3, 2013, <https://doi.org/10.7202/1017363ar>, dostęp: 30 IX 2020.

analizie. Autorka zdecydowała się na wybór sześciu francuskojęzycznych pisarzy, uznając ich twórczość za reprezentatywną dla rozwoju gatunku w drugiej połowie XX wieku. Są to: Michel Bernanos, José André Lacour, Anne Duguël, Jean-Claude Carrière, Pierre Pelot, Serge Brussolo.

Układ pracy jest prosty, przejrzysty i logiczny. Po spisie treści (w rozdziale V zabrakło punktu *Conclusion*) następuje rozdział wstępny, a po nim pięć rozdziałów analitycznych; wszystkie te części dzielą się na tytułowane punkty i podpunkty. Każdy rozdział zaczyna się szczegółowym wstępem, wprowadzającym do zagadnienia w perspektywie historyczno-literackiej, a kończy precyzyjną konkluzją. Pracę wieńczą wnioski końcowe, bibliografia źródeł i opracowań krytycznych oraz trzy streszczenia (w językach francuskim, angielskim i polskim).

2. Treść i metoda

Dobrze napisany, obszerny *Wstęp* (*Introduction*, s. 7-52) został podzielony na przejrzyste podpunkty. Zaczyna się przedstawieniem tematu, którego wybór został w sposób przekonujący uzasadniony jako uzupełnienie literatury przedmiotu odnośnie do istotnej roli, jaką pełni przestrzeń we francuskojęzycznej powieści drugiej połowy XX wieku. Wnikliwie przedstawiony stan badań dowodzi dobrego przygotowania Autorki do usytuowania badań własnych. Doktorantka formułuje tezę (s. 10), następnie uzasadnia dobór terminologii, podkreślając swoje autorskie decyzje na tle ujęcia przez innych badaczy. Określa operacyjne terminy, osadzając je w teoretyczno-literackiej tradycji. Precyzuje przyjęty przez siebie interdyscyplinarny zakres pojęcia „neogotyck” zapowiadając, że zamierza również odnosić się do kontekstów pozaliterackich. Na kolejnych stronach przejrzysto przedstawia i uzasadnia przyjętą metodologię oraz wymienia aspekty problematyki, którymi pragnie się zająć. Na każdym etapie wprowadzania w tematykę i metodologię Autorka wymienia opracowania, którymi zamierza się podpierać w swojej analizie. Zapowiada układ pracy, częściowo tylko niestety formułując pytania badawcze do kolejnych rozdziałów (w równej mierze zastępują je bowiem gotowe odpowiedzi i konkluzje). Kolejnym punktem *Wstępu* jest wnikliwie sporządzony historyczny zarys etapów rozwoju gatunku zwanego gotyckim, a następnie przedstawienie tekstów źródłowych i sylwetek autorów. Korpus tekstów jest obszerny i oferuje zróżnicowanie, którego aspekty Autorka sygnalizuje i omawia, grupując teksty w kategorii i podkategorie w odniesieniu do źródłowej konwencji gatunku. Mam jednak uwagę – nawet jeśli Autorka tłumaczy na s. 42, że wybrała tylko autorów francuskich i belgijskich jako reprezentatywnych dla całej neogotyckiej produkcji, traktując kraj pochodzenia jako nieistotny, to może tytuł pracy jest zbyt ogólny?

W rozdziałach analitycznych pani Aleksandra Bogusławska skupia się na sposobach przedstawienia w powieści neogotyckiej kolejno przeszłości, śmierci, natury, miasta oraz dynamiki przestrzeni i takich realizacji, w których zaczyna ona pełnić funkcję postaci. Każdy z tych motywów podzielony jest na aspekty, których mnogość i zróżnicowanie dowodzi wnikliwego spojrzenia Autorki na tekst literacki i umiejętność wydobycia z niego fragmentów ilustrujących analizowaną kwestię. Ukazuje różnice w potraktowaniu poszczególnych motywów w badanych tekstach. Jest wyraźnie zwrócona w stronę semantycznego wymiaru tekstu i analizy psychologicznej postaci, dostrzegając i drobiazgowo omawiając subtelności literackich realizacji.

Autorka wykazuje się też dużą erudycją i rozległymi horyzontami, gdy wprowadza kolejne zagadnienia w kontekście historyczno-literackim, odnosząc się do dawniejszych epok. W analizie odnosi się też do tekstów-modeli i do nich porównuje nowe oblicza gatunku. Na tak zarysowanym tle wyraźniej widać wskazywane przez nią zapożyczenia z kultury i tradycji, jak i modyfikacje konwencji w nowej powieści neogotyckiej, co stanowi główną i konsekwentną oś jej badania. Dostrzega także zupełnie nowy potencjalny wymiar strachu, związany z zanieczyszczeniem planety i zemstą natury przedstawianą we współczesnych tekstach kultury.

Konkluzja całej pracy jest bardzo dobra, syntetyczna, podsumowująca najpierw punkt po punkcie, według porządku pracy, wnioski Autorki co do roli i przedstawień przestrzeni w powieści neogotyckiej drugiej połowy XX wieku, a następnie formułująca spostrzeżenia o charakterze bardziej ogólnym na temat relacji tej powieści do tradycji gatunku. Wyraźnie wskazuje zarówno to, co przetrwało z konwencji, jak i to, co ją zmodyfikowało. Znajdujemy tu ciekawe obserwacje Autorki dotyczące kulturowych źródeł transformacji przedstawiania przestrzeni w powieści neogotyckiej.

W sposobie pisania i analizowania uderzają skrupulatność i wnikliwość, odzwierciedlające z pewnością badawczą sylwetkę Autorki. Są to cechy u naukowca bardzo pożądane, a budujące u młodej osoby. Mamy do czynienia z rzetelnie przeprowadzonym badaniem naukowym z dobrze wyciągniętymi wnioskami. Z żalem więc muszę odnotować podwójny, subiektywny zawód. Po pierwsze, chciałoby się, żeby tak duży wysiłek włożony w przygotowanie i napisanie pracy przyniósł owoc bardziej osobisty. Tymczasem czytelnika rozczarowuje obserwacja, że Autorka w swoich dociekaniach nie posuwa się dalej niż robią to autorzy cytowanych przez nią opracowań. Nie wchodzi z nimi w polemikę, nie zestawia ze sobą opinii. Jej własne zdanie nie zostaje uwypuklone w zauważalny sposób. Można wręcz odnieść wrażenie, że cudze zdanie przyjmowane jest jako pewnik i traktowane jak drogowskaz, a własny wkład naukowy Autorki ogranicza się do potwierdzenia go poprzez dobrze skądinąd

dobre cytaty z wybranych przez siebie powieści. Autorka nie stawia pytań, które otworzyłyby kolejnym badaczom nowe perspektywy. W zasadzie można zaryzykować, że sobie również nie stawia pytań, zadowolając się solidną ilustracją cudzych konstatacji. Nawet konkluzje czasem nie są jej własne (jak np. s. 81).

Po drugie, rozczarowuje realizacja zapowiedzianej metody. Miała być „eklektyczna” (s. 13), ze szczególnym uwzględnieniem (co naturalne) metody filologicznej, z naciskiem na interpretację, elementy *close reading*, analizę poetyki, przy posiłkowaniu się metodą komparatystyczną, strukturalistyczną i psychoanalizą (Freud i Jung). O ile trzy ostatnie podejścia są rzeczywiście obecne w rozprawie, o tyle narzędzia analizy i interpretacji dzieła literackiego nie są w niej szczególnie widoczne. Doktorantka nie zastanawia się nad użytymi przez autorów powieści narzędziami czy strategiami wartościowania pośredniego lub bezpośredniego przez opis. W moim odczuciu zabrakło zastosowania wybranych kategorii badania przestrzeni, metodycznego ukazania walorów stylistycznych poszczególnych opisów (analiza słownictwa, środków wyrazu, użytych figur, efektów, ... – np. w opisie na s. 76-77, 91, 210, ale i wszędzie indziej). Autorka zazwyczaj sygnalizuje jakiś kolejny aspekt, po czym cytuje fragment powieści i na tym poprzestaje, zostawiając czytelnikowi zadanie dopatrzenia się w tekście tego, co ona sama w nim widzi. Oczywiście czytelnik to dostrzeże, ale taki sposób pisania o tekście jest dość powierzchowny i pozostawia duży niedosyt. Uważam, że analiza stałaby się o wiele bogatsza i cenniejsza dla odbiorcy, gdyby zaprezentowano mu cechy warsztatu poszczególnych autorów w odniesieniu do badanej problematyki, a tym samym dano lepszy wgląd w spostrzegawczość i wrażliwość badawczą samej Autorki. Dla uczciwości trzeba zaznaczyć, że miejscami, ale bardzo rzadko, znajdujemy odstępstwa od tej reguły i mamy do czynienia z próbą stylistycznej analizy, jak np. na s. 67, 86, 189. Można więc uznać, że Autorka ma chyba świadomość „analitycznego potencjału”. Tym bardziej, że odnosi się w przypisie do kwestii wyboru środków artystycznych odróżniających przedstawienie natury w tekstach preromantycznych i romantycznych (s. 89, przyp. 128), a gdzie indziej, w tekście głównym, przytacza cudzą analizę z zakresu retoryki gatunku fantastyki (s. 101). Na stronie 119 sama nawet zapowiada zamiar zilustrowania „procédé artistique utilisé par Michel Bernanos”, ale zadowolala się tylko zacytowaniem fragmentów, bez omówienia artystycznej metody autora. Interesuje mnie zatem, czemu pani Aleksandra Bogusławska zrezygnowała z tego elementu warsztatu literaturoznawcy-filologa? (W świetle tego odczucia trudno mi zgodzić się do końca z jej uwagą pochodzącą z podsumowania pracy, że „l’analyse des moyens employés pour décrire les lieux nouveaux a démontré qu’ils étaient fondés sur des techniques descriptives anxiogènes profondément ancrés dans la tradition [...] », s. 225).

3. Formalna strona pracy

Rozprawa pani Aleksandry Bogusławskiej została napisana bogatym, eleganckim i naukowym językiem francuskim. Czyta się ją z dużą przyjemnością. Zauważone usterki ortograficzne mają raczej charakter literówek, np. już w podziękowaniach czy np. na s. 71 („négotique”, caractèrise”), s. 80 („c’est sont”), etc. Zdarzają się błędy interpunkcyjne (np. s. 78, 81, ...), w tym także (ostatnio niestety coraz bardziej powszechne) niezamykanie przecinkiem zdań podrzędnych i wtrąceń (np. s. 74, 78, 153...). Praca jest poprawnie skonstruowana pod względem formalnym i dopracowana pod względem technicznym (małe usterki typograficzne, jak niekonsekwencja w zapisie numerku przypisu przed czy po kropce, np. s. 29). Przypisy końcowe zostały starannie zredagowane. Wywód prowadzony jest w sposób logiczny, bardzo uporządkowany, od ogółu do szczegółu, z wprowadzeniami do kolejnych punktów rozważań, dobrze zilustrowany cytatami. Czasem podtytuł wydaje się zbyt długi – część informacji w nim zawartych można by spokojnie przenieść do pierwszego zdania jako zapowiedź jego treści (np. s. 71, pkt. 2.1).

Dobór tekstów źródłowych uważam za wystarczająco obszerny i zróżnicowany, aby móc formułować na ich podstawie wnioski uogólniające. Bibliografia, w języku francuskim, angielskim i polskim, niepodzielona na kategorie opracowań, w pracy jest obficie wykorzystywana. Przeważają w niej pozycje dotyczące literatury fantastycznej, powieści gotyckiej, strachu, natomiast mniej opracowań dotyczy tytułowej przestrzeni. Pani A. Bogusławska jest odcytana w literaturze przedmiotu i często ją przywołuje w celu objaśnienia lub potwierdzenia swoich własnych spostrzeżeń. Szkoda jednak, co powtórzę, że nie odnosi się do niej krytycznie – nie wykracza poza cytowanie opinii jednych badaczy lub odsyłanie do innych. Zdarzają się nawet całe podrozdziały oparte na jednym opracowaniu (np. s. 25-27, 34-37). Praca – rzetelna i udokumentowana – może przez to robić wrażenie nieco odtwórczej czy mało autorskiej.

4. Konkluzja

Obecność powyższych akcentów krytycznych w recenzji nie wpływa na moją ocenę, że jest to rzetelna, porządnie napisana rozprawa doktorska. Wzbogaca z pewnością stan badań na temat popularnego i ewoluującego gatunku literackiego. Pani Aleksandra Bogusławska wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Jej rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i dowodzi jej ogólnej wiedzy teoretycznej w zakresie omówionego zagadnienia. Tym samym spełnia warunki określone w

artykule 13. F ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym.
Wnoszę zatem o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Gęsicka/

